

گزارش پیشرفت انجمن های علمی ایران تا سال ۱۳۸۳

اکرم قدیمی *

چکیده

یکی از ابزارهای کارآمد نهادینه کردن علم در جامعه، گسترش انجمن های علمی است. انجمن علمی نوعی نهاد مستقل می باشد که از به هم پیوستن یا اجتماع آگاهانه و داوطلبانه اصحاب یک رشته علمی پدید می آید تا از طریق تعامل آزاد و خردمندانه صاحبان هر تخصص برای پیشبرد علم و ترویج اصول و قواعد جمعی یا اخلاقی فعالیت نماید.

انجمن های علمی در اشاعه علوم و فنون و ارتقاء سطح دانش بشری نقش به سزایی دارند. در این مقاله به بررسی آمار انجمن های علمی در ایران می پردازد. تعداد انجمن های علمی تحت پوشش کمیسیون انجمن های علمی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری از ۶۲ انجمن در سال ۱۳۷۶ به ۱۵۵ انجمن در سال ۱۳۸۳ رسیده است. تعداد اعضای انجمن های علمی از ۴۹۹۰۱ نفر در سال ۱۳۷۸ به ۹۰۱۳۱ نفر در سال ۱۳۸۳ رسیده است. فعالیت انجمن های علمی طی سالهای ۱۳۷۷ الی ۱۳۸۳ سیر صعودی داشته است. همایش های ملی از ۴۶ همایش به ۲۵۱ همایش، کارگاه های تخصصی از ۸ مورد به ۲۳۶ مورد، دوره های آموزشی از ۱۳ دوره به ۳۲۲ دوره، تعداد سخنرانی های علمی از ۸۹ مورد به بیش از ۵۰۰ مورد و تعداد انتشارات از ۹۱ مورد به ۵۷۸ مورد رسیده است.

کلید واژه: انجمن های علمی، فعالیت علمی، مقایسه انجمن ها.

مقدمه:

یکی از ویژگیهای اساسی جامعه مدنی حضور پررونق نهادها و تشکل های علمی و فرهنگی خودانگیز است که نقش موثری در تولید دانش و دستیابی به توسعه علمی کشور دارند. نهادهایی که در کنار دولت و در قالب نهادهای غیردولتی سهمی قابل توجه از تمام ظرفیتهای علمی و فرهنگی موجود جامعه را پوشش و ارتقاء می دهند. بنابراین با توجه به اهمیت

این سازمانها در آغاز هزاره سوم به عنوان حلقه مفقوده جامعه مدنی، فراهم کردن بستر مناسب برای فعالیت این سازمانها ضروری است.

از دیدگاه جامعه شناسی، علم یک نهاد اجتماعی است و همانند خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی ممتاز و مشخص کارکردها و الگوهای خاص خود را دارد. الگوهای رفتاری ویژه ترسیم می کند، دارای قواعد و مقررات حقوقی است، به انتظارات اجتماعی خاص پاسخ می دهد، قهرمانان و نخبگان خاص خود را دارد و پایدار و ابدی است.

برای اینکه علم، نقش های مورد انتظار را به نحوی مطلوب ایفا نماید، لازم است که جامعه آن را به عنوان یک نهاد اجتماعی در کنار سایر نهادها، به رسمیت بشناسد و به گونه ای برنامه ریزی شده و نظام یافته به هدایت آن بپردازد. تنها در پرتو چنین شرایطی است که علم در جامعه نهادینه می شود. نهادی شدن اجتماعی علم یعنی اینکه نقش های علمی دانشمندان تثبیت شود، دانشمندان پایگاه ثابت پیدا کنند، نظام انگیزش و پاداش دهی برقرار شود، شبکه ارتباطات علمی شکل گیرد، منابع علمی مهیا و فراهم گردد، سازمانهای علمی ایجاد شوند، خط مشی علمی اتخاذ شود و نهایتاً اخلاقیات علمی جهت کنترل و نظارت اجتماعی علم وجود داشته باشند. براین اساس نهادی شدن اجتماعی علم دقیقاً به معنای هدایت

انجمن‌های علمی زمانی ایجاد شدند که متخصصان به لزوم تقویت دانش تخصصی و ارتباط فکری بیشتر با هم حرفه‌ای‌هایشان پی بردند. به نظر می‌رسد زمینه پیدایش و علل تاسیس انجمن‌های علمی به دانشگاه‌ها شباهت داشته باشد و در ابتدا متخصصان، جمعیت‌هایی را به منظور آموزش، همفکری با همکاران و انجام سایر فعالیت‌های علمی تاسیس کردند. [۴]

انجمن‌های علمی علاوه بر اثرگذاری در میزان دانش عمومی در ایجاد بستری مناسب برای شناخت استعداد‌های علمی - تخصصی افراد جامعه، تشویق آنها برای سهیم شدن در گسترش مرزهای دانش و شرکت در تدوین برنامه‌های توسعه ملی بسیار تعیین‌کننده می‌باشند. نقش انجمن‌های علمی در آموزش‌های علمی، انتقال متقابل تجربیات بین نهادهای اجرایی و دانشگاه، اطلاع‌رسانی علمی، تشویق و شکل دادن خلاقیت‌ها و تعریف و اجرای پژوهش‌های بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای غیرقابل انکار است [۳].

انجمن‌های علمی و گسترش مرزهای دانش

پیتر دراگر (۱۳۷۳) معتقد است منبع مهم اقتصادی و مهم‌ترین عامل تولید در روزگار ما نه سرمایه است و نه منابع طبیعی و نه کار و کارگر، بلکه دانش است و دانش هم خواهد ماند. برخی از دانشمندان، این زمان را عصر انفجار دانش قلمداد کرده‌اند. [۵]

دانش، نبض جامعه و انعکاس دهنده تنش‌های امروز و آرزوهای فردا است. بدون تردید رشد دانش و معلومات باعث افزایش دائمی سطوح تخصصی دانش به عنوان شرایط ضروری پیشرفت‌های علمی می‌شود. [۶]

دانش گستره بیکرانی دارد و آدمی با اهداف و مقاصد گوناگون در بسط مرزهای دانش می‌کوشد اما شیوه‌های گسترش مرزهای دانش بسیار متنوع و متعدد هستند. در قرن بیست و یکم که جهان به سمت محوریت دانش پیش می‌رود توسعه

سازمان یافته، برنامه‌ریزی شده و سیستماتیک علم در یک جامعه است. ماحصل نهادی شدن اجتماعی علم، ارائه تولیدات علمی است که عبارتند از معرفت علمی، جهان بینی و فرهنگ علمی و نهایتاً تکنولوژی [۱].

منظور از جنبه اجتماعی علم، جنبه ارتباطی آن است و در واقع به معنای حضور و ورود آن در جریان‌های زندگی اجتماعی است که با وجود یک مجموعه شرایط خاص و مساعد و در پرتو تلاش، مشارکت، معاونت و رقابت محققان و دانشمندان، در قالب یک نهاد اجتماعی شکل می‌گیرد، تجلی می‌یابد، ترقی می‌کند، ساختار می‌یابد، انتقال و استمرار پیدا می‌کند و ایفای نقش می‌کند و آثار اجتماعی از خود بر جای می‌گذارد [۲].

انجمن‌های علمی سازمان‌هایی هستند که براساس توافق و شرکت داوطلبانه گروهی از متخصصین در یک رشته علمی شکل می‌پذیرند و به کنش بین متخصصان و رویارویی اندیشه‌های آنان یاری می‌رسانند و آنها را به سوی هدف‌های معلوم راهنمایی می‌کند. انجمن‌های علمی به دولت وابسته نیستند و از نظر سازمانی و تشکیلاتی موسساتی مستقل هستند که براساس اساسنامه و به وسیله مدیران منتخب اعضای خود اداره می‌شوند. گسترش انجمن‌ها در هر کشوری بیانگر رشد کمی و کیفی نیروهای متخصص و اقتدار پژوهش در برنامه‌های توسعه و فناوری آن جامعه و راهی برای بهره‌گیری از خرد جمعی محسوب می‌شود. انجمن‌های علمی نهادهایی هستند که از اجتماع خبرگان علمی - تخصصی خاصی تشکیل می‌شوند و در چارچوب یک تشکیلات غیردولتی عهده‌دار اشاعه، ارتقاء و انتقال آن تخصص به جامعه با به کارگیری روش‌های مختلف از جمله:

- همکاری و مشاوره با مدیران و مسئولان اجرایی کشور
- همکاری در تهیه و تدوین برنامه‌های آموزشی و پژوهشی
- برگزاری همایش‌های علمی در سطح ملی و بین‌المللی
- تشویق و تقدیر از پژوهشگران برجسته کشور. [۳]

جدول شماره ۱- توزیع انجمن‌های علمی بر حسب گروه‌های تخصصی در سال ۱۳۸۳

ردیف	نام گروه	تعداد	درصد
۱	فنی و مهندسی	۴۷	۳۰٫۳٪
۲	بین رشته‌ای	۴۴	۲۸٫۴٪
۳	علوم انسانی	۳۴	۲۱٫۹٪
۴	کشاورزی و منابع طبیعی	۱۷	۱۱٪
۵	علوم پایه	۱۳	۸٫۴٪
۶	جمع	۱۵۵	۱۰۰٪

عضویت در انجمن‌های علمی

بر اساس اساسنامه مصوب انجمن‌های علمی، عضویت به پنج نوع پیوسته، وابسته، دانشجویی، حقوقی و افتخاری تقسیم می‌شود. در جدول شماره ۲ تعداد اعضای انجمن‌های علمی بر حسب نوع عضویت در گروه‌های تخصصی پنج‌گانه را ملاحظه می‌کنید.

جدول شماره ۲- تعداد اعضای انجمن‌های علمی بر حسب نوع

عضویت به تفکیک گروه‌های تخصصی در سال ۱۳۸۳

ردیف	نام گروه	پیوسته	وابسته	حقوقی	دانشجویی	افتخاری	جمع
۱	فنی و مهندسی	۱۴۴۳۳	۷۰۴۹	۷۰۴۹	۷۰۴۹	۷۰۴۹	۷۰۴۹
۲	بین رشته‌ای	۳۴۴۲	۱۰۳۴	۱۰۳۴	۱۰۳۴	۱۰۳۴	۱۰۳۴
۳	علوم انسانی	۴۵۳۹	۳۵۱۲	۳۵۱۲	۳۵۱۲	۳۵۱۲	۳۵۱۲
۴	کشاورزی	۵۱۵۹	۲۷۶۶	۲۷۶۶	۲۷۶۶	۲۷۶۶	۲۷۶۶
۵	علوم پایه	۲۹۰۵	۲۳۹۸	۲۳۹۸	۲۳۹۸	۲۳۹۸	۲۳۹۸
	جمع	۳۰۴۷۸	۱۶۷۵۹	۱۶۷۵۹	۱۶۷۵۹	۱۶۷۵۹	۱۶۷۵۹

بیشترین تعداد اعضای انجمن‌های علمی را اعضای دانشجویی تشکیل می‌دهند در حالی که کمترین رقم مربوط به اعضای افتخاری است.

انواع فعالیت‌های انجمن‌های علمی در سال ۱۳۸۳

انجمن‌های علمی برای ارتقاء سطح دانش اعضای خود و

اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع و گسترش مرزهای دانش در عرف بین‌المللی یک باور عمومی است. حتی در مستندات علمی و برنامه‌های توسعه و سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران بر گسترش مرزهای دانش و اعتلای موقعیت علمی کشور در سطح منطقه‌ای و بین‌المللی تاکید فراوانی شده است [۷].

نهادینه کردن پژوهش، توسعه دانش میان رشته‌ای، مشارکت موثر در طراحی، ایجاد، توسعه و تقویت فناوری و فعالیت‌های جمعی و تشویق گروه‌های داوطلبانه علمی از جمله موارد گسترش مرزهای دانش می‌باشد [۸].

تشکیل نهادهای مدنی همچون انجمن‌های علمی یکی از سیاست‌های ارتقاء در گسترش مرزهای دانش و تقویت موقعیت علمی کشور می‌باشد.

انجمن‌های علمی با فعالیت‌های علمی-پژوهشی و آموزشی خود در گسترش مرزهای دانش تلاش می‌کنند. برای درک میزان تاثیرگذاری انجمن‌های علمی، ابتدا به بررسی عمده‌ترین فعالیت‌های انجمن‌های علمی ایران در سال ۱۳۸۳ پرداخته می‌شود. سپس انواع فعالیت‌های علمی انجمن‌های علمی طی سالهای ۱۳۷۶ الی ۱۳۸۳ توضیح داده می‌شود.

وضعیت انجمن‌های علمی در سال ۱۳۸۳

تعداد انجمن‌های علمی

انجمن‌های علمی در گروه‌های تخصصی علوم پایه، فنی و مهندسی، علوم انسانی، کشاورزی و منابع طبیعی و بین رشته‌ای توزیع شده‌اند. تخصصی شدن دانش از جمله عوامل موثر در توزیع انجمن‌های علمی در گروه‌های پنج‌گانه است. با توجه به تداخل موضوعی برخی رشته‌ها با یکدیگر، گروه بین رشته‌ای به سایر گروه‌ها اضافه شد. انجمن‌های علمی تحت پوشش وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بر حسب گروه‌های تخصصی در سال ۱۳۸۳ در جدول شماره ۱ توضیح داده شده است.

هیئت

جدول شماره ۴- تعداد انتشارات و جوایز اهداشده بر حسب گروه‌های

تخصصی در سال ۱۳۸۳

ردیف	نام گروه	انتشارات ^۱	تعداد جوایز اهداشده
۱	فنی و مهندسی	۲۱۰	۲۸
۲	بین رشته‌ای	۱۲۶	۹
۳	علوم انسانی	۱۲۷	۲۲
۴	کشاورزی و منابع طبیعی	۴۴	۱۰
۵	علوم پایه	۷۱	۱۰
	جمع	۵۷۸	۷۹

عضویت در مجامع علمی - بین المللی

عضویت در مجامع علمی - بین المللی از مهم ترین راه‌های گسترش روابط علمی و توسعه دانش، به دور از مرزهای سیاسی و جغرافیایی است. انجمن‌های علمی از طریق عضویت در مجامع علمی - بین المللی با انجمن‌های مشابه خود در سطح جهان تعامل و ارتباط برقرار می‌سازند. این ارتباط در توسعه و ارتقای سطح دانش و نیز تربیت نیروی متخصص تاثیر بسزایی دارد و در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول شماره ۵ - نسبت عضویت در مجامع علمی - بین المللی

بر حسب گروه‌های تخصصی در سال ۱۳۸۳

ردیف	نام گروه	تعداد انجمن	تعداد عضویت در مجامع علمی - بین المللی	نسبت
۱	فنی و مهندسی	۴۷	۶۶	٪۳۹/۳
۲	بین رشته‌ای	۴۴	۲۸	٪۱۶/۷
۳	علوم انسانی	۳۴	۳۳	٪۱۹/۶
۴	کشاورزی و منابع طبیعی	۱۷	۹	٪۵/۴
۵	علوم پایه	۱۳	۳۲	٪۱۹
	جمع	۱۵۵	۱۶۸	٪۱۰۰

بررسی تطبیقی فعالیت انجمن‌های علمی

در این بخش از مقاله، فعالیت‌های انجمن‌های علمی طی

دیگران برنامه‌های متنوعی از جمله همایشهای علمی، کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی گوناگونی برگزار می‌کنند تا اعضاء خود و دیگر پژوهشگران بتوانند از دانش روز جهان برخوردار شوند. در این بخش نگاهی کوتاه به عمده ترین فعالیتهای انجمنهای علمی می‌افکنیم. جدول ۳ نشانگر بعضی از فعالیت‌های انجمن‌های علمی ایران می‌باشد.

جدول شماره ۳- انواع فعالیت‌های انجمن‌های علمی

ردیف	نام گروه	تعداد همایش‌های بین المللی	تعداد همایش‌های ملی	تعداد کارگاه‌های تخصصی	دوره‌های آموزشی
۱	فنی و مهندسی	۶	۹۹	۷۴	۱۷۱
۲	بین رشته‌ای	۱	۷۲	۶۹	۵۱
۳	علوم انسانی	۲	۱۱۸	۵۶	۷۱
۴	کشاورزی و منابع طبیعی	۲	۲۲	۱۵	۹
۵	علوم پایه	-	۴۰	۲۲	۲۰
	جمع	۱۱	۳۵۱	۲۳۶	۳۲۲

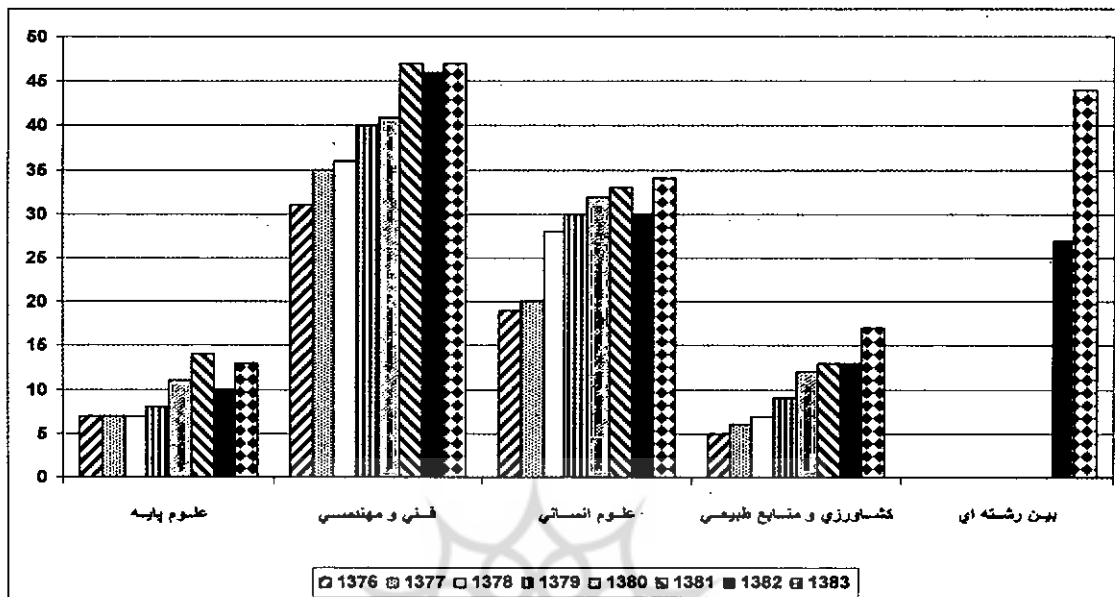
تولیدات علمی

جوامع مدنی همواره بر آن بوده‌اند که نهادهایی را برای کسب و انتقال دانش ایجاد کنند. در این میان، انجمنهای علمی از جایگاه ویژه‌ای برخوردارند. در قرن هجدهم، بسیاری از نشریات علمی را انجمنهای علمی منتشر می‌کردند و هم‌اکنون نیز اکثر مجلات علمی و معتبر جهان را این نهادها منتشر می‌کنند [۴].

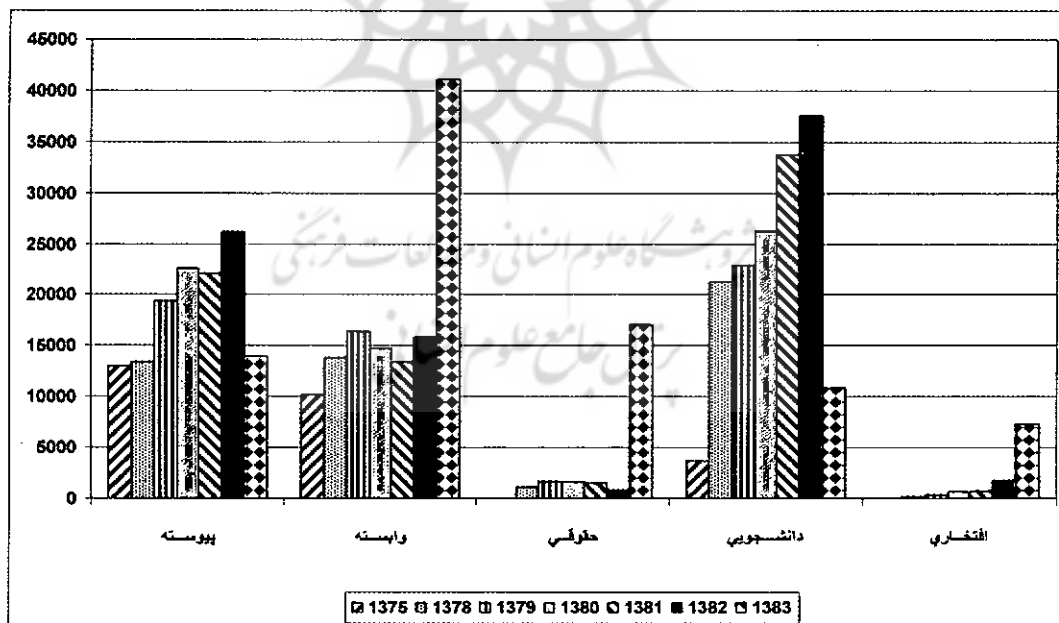
تولیدات علمی از محورهای عمده فعالیت انجمن‌های علمی است که در اشکال گوناگون از جمله نشریه، خبرنامه، کتاب، مجموعه مقالات انتشار می‌یابند. که بعضی از فعالیت‌های در جدول ۴ گزارش گردیده است.

سالهای ۱۳۷۶ الی ۱۳۸۳ را مقایسه می‌کنیم.

نمودار شماره ۱- تعداد انجمن‌های علمی بر حسب گروه‌های تخصصی طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۳

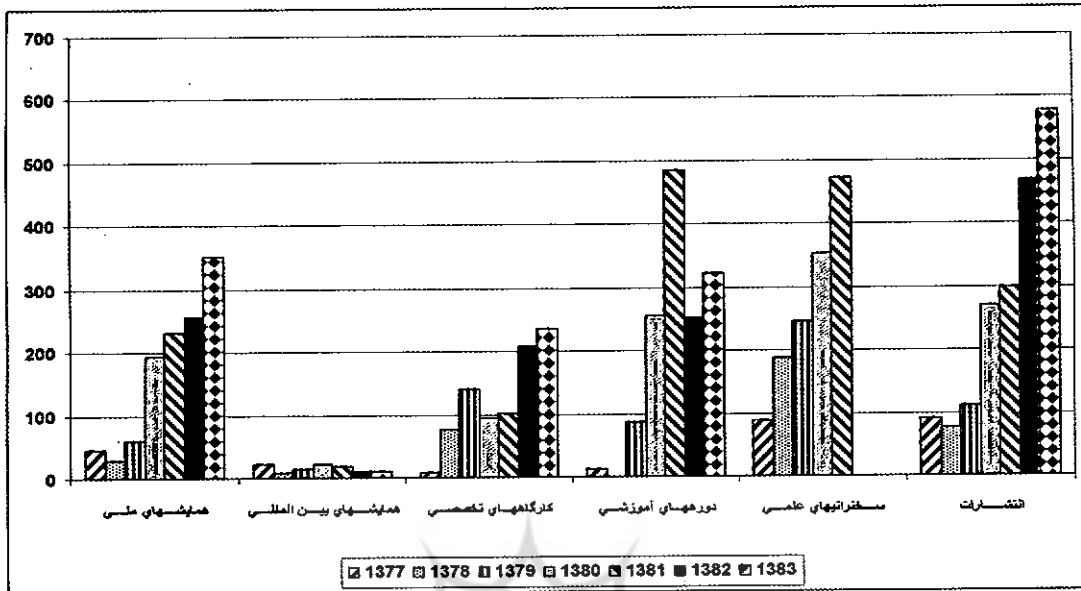

نمودار شماره ۲- تعداد اعضای انجمن‌های علمی بر حسب نوع عضویت طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۳

نمودار فوق‌آهنگ رشد اعضای انجمن‌های علمی را طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۳ نشان می‌دهد. تعداد کل اعضای انجمن‌های علمی بر حسب نوع عضویت طی سال‌های ۱۳۷۵-۱۳۸۳ بیش از سه برابر شده است. تعداد اعضای دانشجویی بیش از ۱۱ برابر افزایش داشته است.

نمودار شماره ۳- انواع فعالیت‌های انجمن‌های علمی ایران طی سال‌های ۱۳۷۷-۱۳۸۳

یادداشت‌ها:

- در این مقاله فقط از انجمن‌های علمی تحت پوشش کمیسیون انجمن‌های علمی ایران، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری بحث می‌شود.
 ۱- انتشارات شامل کتاب، مجموعه مقالات، مجلات علمی-پژوهشی و ترویجی و سایر نشریات و خبرنامه می‌باشد.

منابع و مأخذ:

[۱] نجاتی حسینی، سید محمود، انتقال علم و تکنولوژی به ایران در عصر قاجاریه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، ۱۳۷۳، ص ۱۹۰.
 [۲] جانعلیزاده چوب‌بستی، حیدر، بررسی جامعه‌شناختی - تطبیقی علم و تکنولوژی در جهان، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران، دانشکده علوم اجتماعی، ۱۳۷۵، ص ۶۰.
 [۳] قدیمی، اکرم، گزارش فعالیت‌های انجمن‌های علمی ایران، تهران، مرکز تحقیقات علمی کشور، ۱۳۸۱، ص ۳.
 [۴] آراسته، حمیدرضا، فلسفه انجمن‌های علمی، تهران، هیافت، شماره ۲۲، ۱۳۸۳، ص ۲۲.
 [۵] دراکر، اف‌پیتر، ۱۳۷۳، مدیریت آینده: دهه ۱۹۹۰ و پس از آن، ترجمه عبدالرضا رضایی‌نژاد، تهران: موسسه خدمات فرهنگی رسا.
 [۶] قدیمی، اکرم، آموزش عالی و توسعه سیاسی، دایره‌المعارف آموزش عالی، بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی، ۱۳۸۳، ص ۶۳.
 [۷] دستگاه‌های اجرایی کشور در افق ایران ۱۴۰۰، هیافت، شماره ۱۶، تابستان و پاییز ۱۳۷۶، صص ۲۶-۲۵.
 [۸] زلفی گل، محمدعلی، کیانی بختیاری، ابوالفضل، مصادیق تولید علم، شاخص‌های انتخاب و انتخاب شاخص‌ها، قابل دسترس در پایگاه اینترنتی

WWW.KORSI.IR.

در این مقاله به طور مختصر وضعیت انجمن‌های علمی در سال ۱۳۸۳ را برشمردیم و به بررسی تطبیقی فعالیت‌های انجمن‌های علمی طی سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۳ پرداختیم. بر این اساس ملاحظه می‌کنیم که فعالیت‌های انجمن‌های علمی از روند رو به رشدی برخوردارند.

نتیجه‌گیری

انجمن‌های علمی با طیف وسیعی از اعضاء متخصص خود از طریق فعالیت‌هایی مانند برگزاری کنفرانس‌ها و سمینارهای علمی، انتشار نشریات و سایر کارهای علمی در راستای توسعه علمی کشور گام برمی‌دارند. افزایش تعداد انجمن‌های علمی، تعداد اعضای انجمن‌های علمی و گسترش دامنه فعالیت انجمن‌های علمی در ایران از روند رو به رشد نهاد‌های مدنی علمی در کشور حکایت دارند. بی‌شک، این سیر صعودی ما را در رسیدن به توسعه علمی و گسترش مرزهای دانش‌یاری خواهد کرد. این روند نوید بخش فردایی روشن و پربار برای ایران اسلامی است.